

формування Українського національного біографічного архіву [Текст] / В. І. Попик // Наук. пр. НБУВ. – К. : НБУВ, 2006. – Вип. 16. – С. 467–481.

8. *Попик, В. І.* Світоглядні засади розвитку української біографістики та формування національних ресурсів біографічної інформації ХХІ ст. [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2008. – Вип. 4.

9. Українські письменники : біо-бібліографічний словник : в 5 т. – К., 1960–1965. – Т. 1–5.

10. *Чишко, В. С.* Сучасні проблеми підготовки Українського біографічного словника [Текст] / В. С. Чишко // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К. : БМТ, 1996. – Вип. 1. – С. 10–18.

11. *Чишко, В. С.* Основні принципи створення Українського біографічного словника [Текст] / В. С. Чишко // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К. : РІО, 1999. – Вип. 2. – С. 6–18.

12. *Barnhart, C. L.* The New Century cyclopaedia of names / Clarence L. Barnhart. – N. Y., 1954. – Vol. 1–3.

13. *Patrick, D.* Chamber's Biographical dictionary / David Patrick, Francis Hinds Groome. – London ; Edinburg, 1961. – P. 1002 .

14. Österreichisches biographisches Lexicon. 1815–1950. – Graz ; Köln, 1954–1974. – Lfg. 1–27.

15. *Wurzbach, C.* Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich. – Wien, 1856–1891. – Bd. 1–60.

УДК 929:[030:004.91]:027.54(477)

Світлана Муріна,

мол. наук. співробітник НБУВ

**ЕЛЕКТРОННА БАЗА ДАНИХ
ІНСТИТУТУ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НБУВ
«ПЕРСОНАЛІЇ»:
СПРОБА КІЛЬКІСНОГО АНАЛІЗУ
КРИЗЬ ПРИЗМУ ЗАВДАНЬ
ВІТЧИЗНЯНОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ**

На основі статистичного аналізу розподілу персоналій на літери «А» і «Б» у електронній базі даних Інституту біографічних досліджень за статтю, хронологією, напрямками суспільної діяльності (доменами) показано деякі можливості оперування біобібліографічною інформацією за допомогою сучасних інструментів її оброблення. Виявлено тематичні та джерельні лакуни, які необхідно заповнити для забезпечення проблемно-тематичної збалансованості інформації.

Ключові слова: база даних «Персоналії», інформаційні ресурси, бібліографічна інформація.

За роки незалежності України інтерес до історико-біографічної літератури значно зріс. Тому є кілька причин. По-перше, це наочно відображає піднесення національної свідомості, зростання інтелектуальних і культурних запитів не лише у колі науковців та освітян, а й серед широкого загалу громадянства. По-друге, посилення загальної зацікавленості обумовлене появою у науковому та культурному просторі все нових і нових імен забутих і замовчуваних раніше співвітчизників. По-третє, кількість матеріалів історико-біографічного спрямування, яка друкується у наукових, художньо-публіцистичних, журнальних, газетних виданнях відчутно лавиноподібно збільшується.

Саме тому важливими завданнями гуманітарної науки стали збирання і систематизація історико-біографічних даних, опрацювання і представлення масивів довідкових біографічних матеріалів та результатів досліджень для задоволення зростаючих інформаційних потреб громадян, сфер освіти, науки, культури. Гостро постало питання вдосконалення інформаційного, зокрема, біобібліографічного супроводження дослідницької та видавничої діяльності наукових установ. Адже лише точність інформації, максимально повне використання джерел і літератури

можуть забезпечити надійність висновкам та узагальненням науковців. Все це вимагає нині формування ґрунтовних, складно структурованих баз наукових даних, здатних не лише створити зручний і надійний доступ до необхідної інформації, але надати принципово нові технічні можливості оперування нею, які забезпечують приріст знань.

Однак, комп'ютеризація інформаційної діяльності в багатьох ланках українознавства по-справжньому ще тільки починається. Очевидною є ненапряцьованість системних підходів, відсутність комплексної політики у сфері створення баз знань гуманітарного напрямку взагалі і біографічного спрямування зокрема. Бракує дійсно глибоких, ґрунтовних досліджень у цій галузі. Поки що не створено загальнонаціонального реєстру таких баз даних, які мають не тільки наукове, але й загальнокультурне значення. Відповідні роботи в наукових закладах ведуться хаотично і нескординовано.

Втім, на даний момент можна відзначити декілька позитивних зрушень. Насамперед, велике значення має діяльність Машинного фонду української мови, започаткованого Українським мовно-інформаційним фондом НАН України. Міжнародна асоціація українців координує працю зі складання комп'ютерного банку інформації про наукові установи і друковану літературу з проблем українознавства. Більшість великих бібліотек України почали складання комп'ютерних читачьких каталогів.

Складання баз і банків даних з окремих проблемно-галузевих напрямів української гуманітаристики розгорнулося у різних наукових центрах. Значні досягнення мають у цій справі Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, зокрема її Інститут рукопису, Львівська національна наукова бібліотека імені Василя Стефаника, інститути історії України, українознавства імені І. П. Крип'якевича, енциклопедичних досліджень, української археографії та джерелознавства, археології НАН України, провідні архівні та музейні установи України.

Зазначені здобутки створюють сприятливу ситуацію для активізації формування великих комп'ютерних баз історико-біографічної інформації, як у центрі, так і в регіонах. Інститут біографічних досліджень НБУВ успішно здійснює формування електронної бази даних (БД) «Персоналії», яка налічує вже понад 50 тис. імен. Започаткована свого часу для забезпечення проекту підготовки і видання книжкової версії «Українського біографічного словника», зазначена БД, завдяки двом новим версіям системотехнічного забезпечення, послідовно розробленим для інституту Українським мовно-інформаційним фондом НАН України під керівництвом члена-кореспондента НАН України В. А. Широкова, переросла первісний задум і стала основою формування фундаментального національного електронного біографічного

зводу – «Українського національного біографічного архіву» (УНБА). База «Персоналії», Реєстр імен, який вона зберігає, є серцевиною проекту УНБА. Вона містить головну, вивірену і формалізовану інформацію про діячів минулого, запозичену з авторитетних наукових джерел. Саме ця інформація є основою систематизації, статистичного, проблемно-тематичного аналізу складу персоналії, оперування ними з метою цілеспрямованого пошуку потрібних узагальнених даних, створення тематичних, хронологічних чи регіональних виборок. До БД «Персоналії» можуть під'єднуватися, в міру опрацювання, бібліографічні матеріали за персоналіями, різноманітні текстові додатки, фото-, фоно- та відеоматеріали.

Значний інтерес становить структура БД «Персоналії», яка за останній час суттєво змінилась, максимально наблизилась до вимог міжнародних стандартів та правил використання подібної інформації в комп'ютерних БД. Її складовими є показники, необхідні для обліку і опрацювання матеріалів по персоналіях.

1. Ідентифікатор – унікальний контрольний десятизначний номер запису, який присвоюється системою автоматично і використовується для ідентифікації запису у базі даних.

2. Стать – визначення статі особи, на яку створено запис (чоловік або жінка).

3. Статус – поле, яке утримує інформацію про статус особи на момент введення даних. Словник даного поля має три значення – живий, померлий, не визначено.

4. Головне ім'я – поле, яке містить таке ім'я особи, за яким вона традиційно фігурує у науковій традиції: це може бути як особисте і'мя (наприклад, давніх князів), так і, у більшості випадків, прізвище. За інформацією цього поля визначається розташування імені / прізвища особи в алфавітному ряду (сортувальних списках).

5. Варіанти ім'я / пр. ім'я – це поле утримує варіанти імені/прізвища особи, псевдоніми, криптоніми тощо. Підполе має словник з такими значеннями: варіант, дівоче, за чоловіком, помилкове, псевдонім та / або криптонім, світське, справжнє, чернече.

6. Паралельне ім'я / прізвище – це поле утримує альтернативну форму представлення імені / прізвища іншими мовами.

7. Дата народження.

8. Дата смерті.

9. Додаткові дані народження і смерті – це поле утримує будь-які неповні дати, дати за новим та старим стилем, які відносяться до особи, разом зі словами, які вказують на зміст дат.

10. Хронологічна рубрика – це поле утримує таблицю з хронологічним розподілом часу за століттями.

11. Місце народження.

12. Місце смерті.

13. Підстава для занесення – поле, яке визначає значущість особи, концентрує стислу найважливішу історичну, соціальну, культурологічну інформацію про особу.

14. Дефініція – поле, яке утримує окремі слова, словосполучення, що дозволяють стисло ідентифікувати ознаки виду чи напрям діяльності особи.

15. Домен – визначення галузі (галузей) діяльності особи, на яку заведено запис.

16. Географічна рубрика – поле, яке утримує дані про сучасні географічні назви та історичні назви населених пунктів, місцевостей, країн тощо, які подані у використаних джерелах біографічної інформації.

17. Звання – це поле утримує інформацію про почесні звання, які має особа, на яку заведено запис.

18. Нагороди та премії.

19. Приналежність культур – це поле використовується у випадку, коли діяльність особи, на яку утворено запис, належала, за даними використаних джерел, одній або кільком національним культурам.

20. Національність.

21. Навчальні заклади.

22. Джерело.

За час формування БД «Персоналії», до неї занесено понад 50 тис. імен. Проте повністю завершеними можна вважати лише підготовку та редагування Реєстру імен на літери «А» і «Б», який вийшов друком. Загалом реєстр бази даних на літеру «А» нараховує 1205 персоналій, на літеру «Б» – 3041 персоналію, всього – 4246. Автором зроблено спробу проаналізувати деякі кількісні і якісні параметри БД «Персоналії» на основі матеріалів на ці перші літери абетки.

У таблиці 1 наведено розподіл імен за статтю.

Таблиця 1

Розподіл персоналій на літери «А» та «Б» за статтю

Літера	«А»	«Б»
Чоловіки	1134	2843
Жінки	71	198
Всього	1205	3041

З одного боку, на основі цих даних можна було б зробити висновки щодо низького соціального статусу й недостатньої соціальної активності жінки впродовж минулих століть, хоча очевидно, що останнім часом – вже з перших десятиліть ХХ ст. ця ситуація докорінно змінилася. Отже, розходження між кількістю імен чоловіків і жінок не повинно бути таким значним. Тому наведена статистика швидше нашоує на думку про недостатнє охоплення важливих джерел, необхідність подальшої цілеспрямованої розробки тих тематичних напрямів, у яких українська жінка була представлена у минулих століттях: культура, література, мистецтво, освіта, добродійність, церковно-релігійна сфера, власне «жіночий рух», як важливе спрямування українського суспільного життя, особливо – на західних українських землях. Очевидно, поза увагою при формуванні БД опинилася і Україна аристократична, шляхетна, а саме вона дала величезну кількість освічених жінок. Про ХХ століття, позначене активною присутністю жінок у всіх сферах українського життя, годі й говорити.

Пропонуємо тепер розглянути кількісне співвідношення імен з різних галузей людської діяльності. Це дає можливість зробити розподіл імен за доменами, від початку закладений у побудові БД, хоча й мало використовуваний у поточній роботі з її формування.

Таблиця 2

Розподіл персоналій на літери «А» та «Б» за доменами

Літера	"А"	"Б"	Всього
Військо	255	742	997
Видавнича та бібліотечна справа	46	132	178
Господарство	4	17	21
Гуманітарні науки	77	207	284
Економічні та суспільні науки	11	43	54
Історія	81	252	333
Кінематограф	21	42	63
Література	194	434	628
Медицина	45	129	174
Мистецтво	202	511	713
Музика	102	279	381

Продовження таблиці 2

Літера	"А"	"Б"	Всього
Підприємництво	14	50	64
Педагогіка та освіта	299	627	926
Політика	123	354	477
Право	21	104	125
Преса	55	134	189
Природничі науки	104	244	348
Промисловість та ремісництво	34	59	93
Сільське господарство	15	68	83
Спорт	8	22	30
Суспільна діяльність	137	468	605
Театр	110	225	335
Теологія	29	25	54
Техніка	64	117	181
Управління	99	197	296
Філософія	21	22	43
Фінанси	4	7	11
Церква	197	206	403

Як бачимо з таблиці 2, найбільша кількість персоналій за літерою «А» припадає на домен «Педагогіка та освіта» і складає 299 персоналій. На літеру «Б» найбільша кількість (742 персоналій) зафіксована за доменом «Військо». Наступною позицією за кількістю імен іде за літерою «А» домен «Військо» (255 персоналій, а за літерою «Б» – домен «Педагогіка та освіта» (627 персоналій). На третій позиції за обома літерами іде домен «Мистецтво» (відповідно 202 та 511 персоналій). Найменша кількість імен за обома літерами занесена у галузі фінансів та господарства (відповідно 4 і 4 імені на літеру «А» та 7 і 17 на літеру «Б»).

Якщо брати обидві літери разом, найбільша кількість персоналій належить до доменів «Військо» (997), «Педагогіка та освіта» (926), «Мистецтво» (713), «Література» (628), «Суспільна діяльність» (605). Із цих цифр бачимо, що незважаючи на миролюбний характер українського народу, йому часто доводилось зі зброєю в руках виборювати власну долю, що знайшло відповідне кількісне відображення щодо відомих (згаданих у авторитетних джерелах – словниках, енциклопедіях) військових діячів. Однак, при цьому абсолютна більшість шанованих українським суспільством імен припадає в сумі на освітянську, мистецьку і літературну діяльність (в сумі – 2267). Додамо, що до цього числа слід зарахувати і значну частину «суспільних», громадських діячів, які працювали, значною мірою, саме у галузі культурно-просвітницькій. Ці статистичні дані наочно демонструють головні суспільні пріоритети українства впродовж віків – відомий «літературний» характер української нації, зосередження її кращих представників на культурно-національному будівництві. Не менш показовим є також абсолютне переважання суспільної діяльності (605 імен) над фінансовою і господарською (разом – 21 ім'я). Зафіксована енциклопедіями і словниками система цінностей українського суспільства ніколи не ставила їх на один рівень.

Втім, така картина з погляду сьогодення, свідчить і про те, що при наповненні БД було явно допущено певні тематичні перекося. Упорядники бази діяли в руслі давньої усталеної історико-культурної і словниково-довідкової традиції, а не з огляду на завдання всебічного відображення, через імена співвітчизників, різних сторін життєдіяльності українського суспільства. Отже, статистичний аналіз виявив необхідність розширення кола авторитетних джерел.

Якщо проаналізувати за таблицею 3 розподіл імен за хронологією (відповідна рубрика є у базі даних), побачимо, що основний масив даних стосується XIX–XX ст., починаючись фактично з XVII ст. – Доби визвольних змагань.

Значною мірою це пов'язано з недостатнім представленням біографічного матеріалу стосовно більш ранніх періодів у тому колі авторитетних енциклопедичних і словникових видань, яке стало основою формування БД. Однак, за час, що минув від початку упорядкування бази, видано чимало нових ґрунтовних праць з української історії, біографістики та генеалогії, які містять величезний матеріал по Давньоруській та Литовській добі, який має бути додатково залучений до роботи.

Цікаво порівняти наведені вище дані з матеріалами «Словника національної біографії» (Dictionary of National Biography) – найбільшого

Таблиця 3

**Розподіл персоналій на літери «А» та «Б»
за хронологічною рубрикою**

Хронологічні рубрики	Літера "А"	Літера "Б"	Разом
5 ст. до н.е.	2	-	2
4 ст. до н.е.	2	-	2
3 ст. до н.е.	1	-	1
2 ст. до н.е.	2	-	2
1 ст. до н.е.	2	-	2
1 ст.	3	-	3
2 ст.	1	-	1
3 ст.	0	-	0
4 ст.	2	1	3
5 ст.	-	-	0
6 ст.	-	-	0
7 ст.	-	-	0
8 ст.	1	1	2
9 ст.	2	-	2
10 ст.	3	3	6
11 ст.	13	5	18
12 ст.	15	3	18
13 ст.	12	2	14
14 ст.	7	4	11
15 ст.	9	13	22
16 ст.	28	51	79
17 ст.	79	133	212
18 ст.	126	277	403
19 ст.	490	1293	1783
20 ст.	777	2152	2929
21 ст.	2	49	51

біографічного довідника діячів Великобританії, Ірландії та англійських колоній, в тому числі й Північної Америки колоніального періоду, а також уродженців Великобританії, які переселилися до інших країн, та іноземців, які жили в країні, з ранніх часів до смерті королеви Вікторії (22.01.1901). У 63 томи увійшло 29 120 статей про представників усіх сфер діяльності. З них 12 608 – тих, які жили у XIX ст., 5769 – у XVIII ст., 5674 – у XVII ст., до X ст. – 39 біографій» [6]. Тобто на XVII ст. припадає 19,5 % статей, на XVIII ст. – приблизно стільки ж, на XIX ст. – 43,3 %. Згідно наведених у таблиці 3 даних щодо українства картина дещо інша – по XVII ст. маємо 5 % персоналій, по XVIII ст. – 9,5 %, по XIX ст. – приблизно 42 %. Отже, на основі порівняння можна зробити висновок, що не дивлячись на відчутне відставання України від тодішньої Британії за політичним, економічним, соціальним, культурним розвитком (а цей чинник треба повною мірою враховувати), співвідношення між кількістю імен по окремих століттях в українській БД «Персоналії» потребує додаткового осмислення і корегування.

Наведені приклади змістовного аналізу БД «Персоналії» ілюструють, наскільки цікаві і важливі для подальшої роботи висновки можна зробити за допомогою комп'ютерних інструментів обробки інформації. Адже, в принципі, електронні бази даних з біографістики, як і з інших напрямів соціальних і гуманітарних досліджень, дають можливість здійснювати дуже різноманітні спостереження, якщо необхідні для цього дані з достатньою повнотою і методичною коректністю внесені до зазначених баз.

У даному випадку, на основі отриманих даних можна ставити питання щодо перегляду і цілеспрямованого, за певними тематичними напрямками, розширення кола наукових біографічних праць, що використовуються для наповнення БД «Персоналії», вдосконалення методики їх опрацювання.

Список використаної літератури

1. *Ісаєвич, Я. Д.* Українознавство : проблеми бібліографії та інформатики [Текст] / Я. Д. Ісаєвич // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 109–115.
2. *Кислов, В. В.* Нові парадигми інформатики та основи комп'ютерного забезпечення біографістики [Текст] / В. В. Кислов, О. М. Яценко // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 130–134.
3. *Попик, В. І.* Проблеми розвитку біографічних досліджень та формування вітчизняних біобібліографічних досліджень та формування вітчизняних біобібліографічних інформаційних ресурсів [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2005. – Вип. 3. – С. 15–27.

4. Шостак, В. О. Деякі питання програмно-комп'ютерного забезпечення Українського біографічного словника [Текст] / В. О. Шостак, В. С. Чишко // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 115–126.

5. Яценко, О. М. Бібліографія в Україні та вплив сучасних інформаційних технологій на її розвиток [Текст] / О. М. Яценко // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 284–303.

6. Яценко, О. М. Використання зарубіжного досвіду при складанні «Українського біографічного словника» [Текст] / О. М. Яценко // Бібліотека. Наука. Культура. Інформація : наук. праці НБУВ. – К. : [б. в.], 1999. – Вип. 1. – С. 409–414.

УДК 025.177:027.54(477)

Ірина Цинковська,

мол. наук. співробітник НБУВ

Гліб Юхимець,

зав. відділу НБУВ

ЖИТІЙНІ СЮЖЕТИ В ІЛЮСТРАЦІЯХ ЛЕОНТІЯ ТАРАСЕВИЧА ДО КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОГО ПАТЕРИКА

У статті стверджується, що в історії українського образотворчого мистецтва ілюстрації Леонтія Тарасевича до «Києво-Печерського патерика» є явищем надзвичайного значення – за рівнем художнього і технічного виконання, новаторським підходом до вирішення складних завдань, поставлених майстрові епохою становлення й розвитку нових для української культури імпульсів, пов'язаних з мистецтвом доби бароко.

Ключові слова: Леонтій Тарасевич, образотворче мистецтво, ілюстрації, «Києво-Печерський патерик».

У колекції мідних гравірованих дощок-кліше, що зберігаються у Відділі образотворчих мистецтв НБУВ, початок XVIII ст. представлений ілюстраціями видатного українського художника Леонтія Тарасевича до прославленого видання «Патерик или отечник печерській», що вийшов друком у Києві 1702 р.¹ Художником було виконано сорок п'ять мідьоритів. Колекція містить одинадцять дощок, підписаних авторською монограмою «Л. Т.»². Знаний дослідник творчості Леонтія Тарасевича Дмитро Степовик дійшов висновку, що «історія відвела цій людині одну з провідних ролей в утвердженні бароко у станковій та книжковій графіці України. ...Його творчість мала об'єднаний характер. Це дає підстави розглядати доробок художника в контексті всього українського мистецтва доби як видатне явище в історії стилю бароко на українських землях»³.

Визначаючи місце ілюстрацій до «Патерика...» роботи Леонтія Тарасевича в історії української художньої культури, Д. Степовик розглядає їх як концентрацію здобутків «не лише української графіки, а й живопису другої половини XVII ст. Навіть порівняно з попереднім доробком гравера у Вільно, Москві й Чернігові, позначеним майстерністю та пошуком